

Forradalom forrásokban

MÁTHÉ GÁBOR–GECSENYI LAJOS
(szerk.): *Sub clausula – 1956. Dokumentumok a forradalom történetéhez.* Budapest, 2006, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 764 oldal.

„Mi nem tekintjük ezeket a nemzeteket potenciális katonai szövetségeseknek.” Az idézett mondat John F. Dulles, az Egyesült Államok külügyminiszterének 1956. október 27-én, Dallasban tartott beszédében hangzott el, és e diplomáciai üzenet is hozzájárult ahhoz, hogy a Szovjetunió november 4-én megindította invázióját a magyar forradalom ellen. 1956 októberének eseményei a magyar történelem mai napig meghatározó momentumai, amelynek tudományos igényű, korabeli forrásokon alapuló feldolgozására csak a rendszerváltás után nyílt lehetőség, és azóta is évről évre újabb és újabb, egykoron titkosnak nyilvánított dokumentum válik hozzáférhetővé. E forrásokból nyújt komplex válogatást a Máthé Gábor és Gecsényi Lajos szerkesztésével, a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó gondozásában megjelent *Sub Clausula – 1956, Dokumentumok a forradalom történetéhez* című kötet.

A mű két fő szerkezeti egysége a *Tények, események idősorban* című áttekintés a forradalomról és az ahhoz vezető eseményekről, illetve a közel

ötszáz oldalt felölelő, 126 forrást tartalmazó *Dokumentumok* gyűjteménye. A kötet különlegessége, hogy a magyar mellett további négy nyelven – angolul, kínaiul, németül és oroszul – is olvasható a *Tények, események idősorban* című fejezet, amelyben a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. Kongresszusának 1956. február 14–25. közötti ülésétől kezdve egészen a november 4-én hajnali négy órakor a „Grom” (mennydörgés) jelszó kiadásával Magyarország ellen megindult szovjet „Vihar” (Forgószél) hadműveletig és Nagy Imre

rádióban elhangzott nyilatkozatáig tekintetjük át a történeteket. A *Dokumentumok* összeállítása során a szerkesztők a diktatúra szétesésének folyamatát, az ellenzék megjelenését, a forradalom kitörését és bukását több aspektusból, hazai és nemzetközi nézőpontból mutatják be, amelyhez nem csak magyar, hanem orosz, angol, osztrák és amerikai levéltárak anyagaiból is válogattak.

A *Dokumentumok* A Magyar Dogozók Pártja Központi Vezetőségének 1956. március 12–13-i határozatától Leslie A. Ch. Fry angol nagykövet 1957. január 3-án, a magyarországi forradalom előzményeiről és lefolyásáról írt jelentéséig tartalmazzák az eseményekhez kapcsolódó legfontosabb forrásokat. A magyar anyagok többsége az MDP, illetve a kormány és tagjainak levelei, feljegyzései, üléseiknek jegyzőkönyvei, és az ellenzéki szervezetek iratai közül kerülnek ki. Ezeket – az események átlátásához és értékeléséhez elengedhetetlen – külföldi vonatkozású dokumentumok egészítik ki, így mind a keleti, mind a nyugati blokk magyarországi diplomáciai ügyvivőinek – természetesen homlokegyenest eltérő nézőpontú – táviratai mellett a szovjet és az amerikai vezetés belső iratai és elemzései is helyet kaptak a gyűjteményben. A kötet jellegénél fogva bemutatására és az olvasóközönség érdeklődésének felkeltésére kézenfekvő megoldásként kínálkozik néhány érdekes és jellegzetes forrás citálása.

A legfelsőbb pártvezetés, közvetlenül a forradalom kitörését megelőző terveiről számol be a *Losonczy Géza 1956. decemberi jegyzetei a lakásán, október 23-án délelőtt Nagy Imrével és társaival folytatott megbeszélésről* szóló jegyzet. E szerint Losonczy lakásán találkozott Haraszi Sándor, Donáth Ferenc, Ujhelyi Szilárd, Jánosi Ferenc és Nagy Imre annak érdekében, hogy a kialakult helyzetre megoldást találjanak. Megbeszélésük alapján meg kívántak szabadulni a felső pártvezetés sztálinista héjaitól és a kopromittált oppor-

tunistáktól, illetve elhatározták, hogy Nagy Imrének a miniszterelnöki posztot kell betöltenie. A megállapodás kitért arra is, hogy lengyel típusú átalakítás felé kell venni az irányt, „és szó sem lehet többpártrendszerrel.”

Teljes terjedelmében olvashatjuk Mindszenty József bíboros¹ rádióbeszédét (1956. november 3.) is, amelyben a magyar katolikus egyház feje köszönetet mond a szabad világ támogatásáért, miközben a szovjet indulatok csillapítására hitet tesz Magyarország semlegessége mellett. Ugyanakkor határozottan kimondja, hogy a lefolyt harc nem forradalom, hanem szabadságharc volt, amelyet a magyar nép az elnyomó rendszer ellen vívott. Mindszenty szabad, visszaélésmentes választásokat kívánt, amelyen – szemben a Losonczy Géza lakásán megszületett tervekkel – minden párt indulhat. Leszögezi, hogy a törvényes felelősségre vonásoknak független, pártatlan bíróság előtt kell lezajlaniuk, „...mert jogállamban élünk, osztály nélküli társadalomban, demokratikus vívmányokat fejlesztünk, szociális érdekektől helyesen és igazságosan korlátozott magántulajdon alapján állunk...”

Az egyetemi ifjúság és elsősorban a joghallgatók forradalmi követeléseit fogalmazza meg az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara nagygyűlésének október 31-i határozati javaslata. Kinyilvánítják elkötelezettségüket a forradalom vívmányai, a fegyveres harc és Magyarország demokratizálása, nemzetközi semlegessége mellett. Nagy Imre korabeli megítéléséről alkotott képünket árnyalja a határozat következő passzusa: „[az ifjúság] csaldott Nagy Imrében, a Minisztertanács ingadozó, a súlyos helyzetben folyton tétova magatartást tanúsító elnökében, akiben hiányzott a válságos órákban szükséges erély, határozottság. Enélkül pedig (...) nem irányíthatja az ország hányódó hajóját.” Mindehhez képest figyelemre méltó, hogy a miniszterelnök valójában egyetértett a hallgatók követeléseinek legfontosabb pont-

jaival, és kezdeményezte az ország kilépését a Varsói Szerződésből, Magyarország semlegességének kinyilvánítását és a szovjet csapatok kivonását. Mindezeket tartalmazzák a következő két napon, november elsején és másodikán Dag Hammarskjöldhöz, az ENSZ főtitkárához intézett táviratai is.

Rendkívül érdekesek a korabeli magyar közéleti viszonyokat érzékeltető dokumentumok is, mint például *Horváth Árpád államvédelmi őrnagy feljegyzése Gerő Ernő számára a Belügyminisztérium munkatársainak hangulatáról (1956. július 17.)*, amelyben a Petőfi Kör ülése után a BM-ben jobboldali nézeteket vallókról olvashatunk beszámolót: „*A legerősebben jelentkezett a kérdés a Belügyminisztérium 5 hónapos pártiskoláján, ahol többek között olyan kérdések is felmerültek, miért vannak szovjet tanácsadók Magyarországon, meddig lesznek szovjet fegyveres erők Magyarországon (...) Ezen a területen a legnagyobb probléma, hogy az iskola párttitkára és igazgatója nem lépett fel eléggé határozottan a demagógiával szemben. (Intézkedés folyamatban)*” Nem sok kétségünk lehet a párttitkár és az igazgató későbbi sorsával kapcsolatban.

Az alapvető fontosságú magyar dokumentumok mellett számunkra különösen érdekesek azok a nemzetközi vonatkozású források, amelyek a hidegháború, a szovjet és amerikai diplomáciai kapcsolatok és a kétpólusú világrend összetett rendszerét sejtetik a magyarországi események tükrében. *Részletek a NATO Nemzetközi Titkárságának feljegyzéséből a Kelet-Európában kialakult helyzetéről (1956. szeptember 24.)* címmel olvashatjuk a szovjet szatellit államokban végbemenő desztalinizációról, az olvadásról és erjedésről szóló nyugati elemzést és értékelést. Ennek összefoglalója az olvadás folyamatát a lakosság passzív ellenállására vezeti vissza, amelylyel az emberek a rájuk kényszerített politikai rendszer és az általa követelt áldozatok ellen tiltakoznak. A NATO elemzői szerint a megindult társadalmi, politikai változásokat a

hatalmon lévő kommunista kormányok csak a sztálini könyörtelen elnyomás eszközeinek újabb bevetésével fordíthatják vissza, és a Nyugat számára veszélyes lenne, ha azt hinné, hogy a rezsimék lazulása előrehaladottabb, mint valójában. A nyugati beavatkozással kapcsolatos magyar reményekkel szemben figyelemre méltó, hogy már a forradalom kitörése előtt egy hónappal világosan megfogalmazódik e NATO dokumentumban, hogy „*Mint ahogy azonban nem áll szándékunkban, hogy erőt alkalmazzunk felszabadításuk érdekében, nem szabad őket hiábavaló lázadásokra ösztönözni.*”

Október 25-én Mikojan és Szuszlov az SZKP KB elnöksége tagjai számára írt jelentéséből a magyarországi helyzet gyors és néha – szovjet részről – meglepő fordulatáról értesülhetünk. A jelentés szerint Nagy Imre aznap kérte, hogy növeljék a Budapesten bevetett szovjet gyalogság létszámát a rend helyreállítása érdekében. Erre ígéretet is kapott szovjet részről, majd Mikojan és Szuszlov megdöbbenve kapta kézhez még aznap éjjel Nagy Imre délután elhangzott rádióbeszédének fordítását, amelyben az addigiakkal szöges ellentétben a szovjet csapatok kivonását követelte.

A forradalom nemzetközi jelentőségének megítélését szovjet és nyugati oldalról egyaránt színezi *Norbert Bischoff moszkvai osztrák nagykövet táviratai a magyar eseményekkel kapcsolatos szovjet véleményekről* (október 30.). Ezekben világosan kirajzolódik az osztrák álláspont: „*Nekünk nem olyan fontos, hogy ki kormányoz Budapesten, ámde nagyon fontos, hogy Magyarországon ne lőjenek.*” A távirat második felében Bischoff a szovjet külügyi vezetés azon álláspontját tolmácsolja, miszerint a magyarországi események az akkori nemzetközi helyzetben csak korlátozott jelentőséggel bírnak. Tagadhatatlan, hogy az SZKP XX. kongresszusa és a Szezei-válság részben elterelte a világ közvéleményének figyelmét Magyarországról.

John F. Dulles amerikai külügyminiszter az USA diplomáciai missziói számára október 30-án, a magyarországi helyzetről írott tájékoztatása szerint a forradalmat a kommunista blokkon belül is eltérően ítélték meg: »A szovjetek azzal igazolják csapataik bevetését, hogy a lázadást Magyarországon az Egyesült Államok szította, és ezzel összefüggésben hangsúlyozzák, hogy a magyar kormány hívta be őket. A Magyar Dolgozók Pártjának hivatalos orgánuma kategorikusan visszautasította ezt az értelmezést, és a felkelést a magyar rezsim korábbi politikájának tulajdonítja. Lengyelország és Jugoszlávia ugyanezt a vonalat látszik követni, míg a többi kelet-európai komcsi (sic!) rezsim a szovjet verziót támogatja – amivel e kérdésben mély ideológiai törést okoz a komcsi (sic!) világban.»

A Sub Clausula – 1956 tehát széles látókörű és alapos választ ad az 1956 előzményei

és következményei, a diktatúra megroppanása, a forradalom vezetőinek és résztvevőinek szándékai, illetve a nemzetközi környezet, a nagyhatalmak motivációi kapcsán felmerülő kérdésekre. Mindezek mellett a tekintélyes megjelenésű kötet elegáns szerkesztése és igényes tipográfiai, nyomdai kivitele a kiadó munkáját dicséri. Múltán tarthat igényt az 1956-os forradalom és szabadságharc iránt érdeklődő tudományos és laikus közönség érdeklődésére.

JEGYZETEK

1 Lásd bővebben: Dr. SOMORJAI ÁDÁM OSB – Dr. ZINNER TIBOR (szerk.): *Majd' halálra ítélve, Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez.* Budapest, 2008, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó.

MATURA TAMÁS – NÓTÁRI TAMÁS

PERMETEZŐ-CSÖVEK PERMETEZŐ-SZELEPEK

a legjobbak.

Vulkan Világi

Magyar ruggasztérgyár r.-t.
— BUDAPEST. —

Tömlő ára 2 korona.
Szelep ára 1 korona.

BUDAPEST utcáiról összegyűjtött lóhulladék, dusan fekáliákkal compostirozva, valamint egyéb minőségű

CSÉRY-téle TERMÉSZETES (SZEMÉT) TRÁGYA

a legelőcsőbb és legjobb, nem egyoldalú trágyanem, mely majdnem egyenlő arányban tartalmaz **káliát, phosphorsavat és nitrogént.**

Részletes felvilágosítással és szakismertetéssel szolgál:

BAYERTHAL és LÉVY (trágya-osztály) Budapest, V., Bálvány-u. 26.

TELEFON III-79. 4400000000